

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-79-12>
УДК 658.5

Степаненко С.В.

кандидат економічних наук,
докторант кафедри менеджменту,
бізнесу і адміністрування,
старший викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

Stepanenko Sergii

State Biotechnological University

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF EVALUATING THE EFFICIENCY OF USING THE RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL BUSINESS SUBJECTS

В ході дослідження проаналізовано методичку оцінки ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. Узагальнено економічну сутність категорій «потенціал» та «ресурсний потенціал підприємства». Визначено що для досягнення цілей розвитку підприємств ресурсний потенціал повинен бути системою взаємопов'язаних оптимальних кількісних та якісних ресурсних пропорцій. Лише за такої умови можливо отримати позитивні економічні та соціальні результати на різних рівнях. На кожному конкретному етапі, ресурсний потенціал охоплює більшу чи меншу сукупність ресурсів у різних співвідношеннях. Структура цього потенціалу впливає на ефективність використання ресурсів і кінцевий результат діяльності підприємства. Вибір методу оцінки залежить від цілей та завдань дослідження, рівня, на якому проводиться аналіз та оцінка, підходу до розуміння сутності та змісту формування, розвитку та відтворення ресурсного потенціалу. Розроблено систематизацію суб'єктів аграрного бізнесу по наявності та ступеню ефективності використання ресурсного потенціалу. Запропоновано напрями підвищення ступеня ефективності використання ресурсного потенціалу.

Ключові слова: ресурсний потенціал, агропромисловий комплекс, суб'єкти аграрного бізнесу, оцінка, ефективність, фактори.

Ensuring the competitiveness and implementation of competitive advantages of agrarian business entities in the conditions of the development of the market economy in Ukraine is closely related to the processes of rational formation and effective use of their resource potential. The formation and development of resource potential takes place in different directions and is determined individually for each subject of agrarian business. In the course of the study, the methodology for assessing the effectiveness of management of the enterprise's resource potential was analyzed. The economic essence of the categories "potential" and "resource potential of the enterprise" is summarized. It was determined that in order to achieve the goals of enterprise development, the resource potential should be a system of interconnected optimal quantitative and qualitative resource proportions. Only under this condition is it possible to obtain positive economic and social results at various levels. At each specific stage, the resource potential covers a larger or smaller set of resources in different ratios. The structure of this potential affects the efficiency of the use of resources and the final result of the enterprise. The choice of the evaluation method depends on the goals and tasks of the research, the level at which the analysis and evaluation is carried out, the approach to understanding the essence and content of the formation, development and reproduction of the resource potential. A systematization of agricultural business subjects was developed according to the availability and degree of efficiency of use of resource potential. Directions for increasing the degree of efficiency of use of resource potential were proposed. The formation and development of agricultural enterprises of various types are closely related to the solution of organizational and economic tasks to increase the return from each spent unit of resource potential, its expanded reproduction, improvement of the structure, and improvement of the effectiveness of the activities of agricultural business entities.

Keywords: resource potential, agro-industrial complex, agrarian business entities, assessment, efficiency, factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах проблема сталого економічного зростання аграрного сектору економіки країни, збільшення обсягів виробництва продукції та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів на внутрішньому та зовнішніх ринках може бути вирішена шляхом підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу. Їх ресурсний потенціал включає в себе як наявні матеріальні, нематеріальні, фінансові, кадрові й організаційні ресурси, так і здатність забезпечити досягнення поставленої мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми узагальнення теоретико-методологічних засад та ефективного управління ресурсним потенціалом підприємств досліджуються у працях таких науковців: А. Орехова, Р. Квасницька, М. Тарасюк, О. Маслак, Л. Квятковська та О. Безручко, Т. Васильців, Н. Магас, Р. Лупак, Н. Юрків, В. Маречик та С. Невмержицька, Н. Міценко, С. Сердак, М. Чорна, О. Латишева та ін.

Мета статті обґрунтування методичних аспектів оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу Сучасне сільське господарство є складною багатокомпонентною системою, управління якої спрямоване, перш за все, на вирішення проблем оптимального використання земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів з метою підвищення ефективності виробництва. Для визначення потенціалу підприємства необхідно зупинитись на теоретичних підходах до визначення категорії ресурсного потенціалу у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Сьогодні існує безліч визначень та трактувань понять «потенціал», «ресурси», «ресурсний потенціал».

Згідно з економічним словником «ресурс» – це запас, накопичення, можливості. У ширшому розумінні ресурс – це все, що без особливих витрат може бути використане на благо системи, для її вдосконалення [1].

Термін «ресурсний потенціал» широко використовується в економічній літературі, і найчастіше його зміст тлумачиться неоднозначно. Проводячи дослідження у цій галузі, деякі вчені оперують терміном «економічний потенціал»,

інші використовують термін «соціально-економічний потенціал», треті – «природно-ресурсний» та «ресурсний» потенціал. Така різноманітність термінів викликає розрізненість знань та наводить до «розмитості» меж даного поняття. До основних складових категорії «потенціал підприємства» відносять такі потенціали: ресурсний; технологічний; виробничий; фінансовий; трудовий; інтелектуальний; кадровий; організаційний; технічний; науково-технічний; інноваційний; комерційний; управлінський; інвестиційний; інформаційний; ринковий; збутовий; маркетинговий; конкурентний; експортний; стратегічний [2].

Ресурсний потенціал підприємства – це сукупність ресурсів, що є у розпорядженні підприємства, а також спроможність працівників і менеджерів використовувати ресурси з метою виробництва товарів (послуг) та отримання максимального прибутку. Він характеризує не весь запас конкретного ресурсу, а ту його частину, яка залучена у виробництво з урахуванням економічної доцільності та досягнень науково-технічного прогресу і включає в себе не тільки сформовану систему ресурсів, а й нові альтернативні ресурси та їхні джерела [3].

У контексті функціонування соціально-економічних систем, до яких належить будь-яке підприємство, його потенціал, на нашу думку, є сукупністю ресурсів. Зокрема, успішність функціонування сільськогосподарської організації в значною мірою визначається її наділеністю ресурсами, їхньою структурою, швидкістю оновлення, ефективністю використання, рівнем розвиненості та спеціалізованості ресурсів. У масштабах підприємства всі ці фактори визначаються його ресурсним потенціалом. При цьому сам ресурсний потенціал формується як певна комбінація різних груп наявних у підприємства агробізнесу ресурсів [4].

Ресурсний потенціал аграрної сфери формується при взаємодії природно-кліматичних умов та основних виробничих факторів сільського господарства: кількості та якості земель сільськогосподарського призначення, стану матеріально-технічної бази, наявності трудових ресурсів, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Для досягнення цілей розвитку підприємств агробізнесу ресурсний потенціал має являти собою не просто механічний набір окремих ви-

дів ресурсів, а систему взаємопов'язаних оптимальних кількісних та якісних ресурсних пропорцій. У зв'язку з цим зазначимо, що кожен окремий елемент ресурсного потенціалу має індивідуальну спрямованість як фактор забезпечення ефективності функціонування підприємства [5].

Найважливішим принципом формування механізму управління ресурсами є постулат про їх взаємозамінність, що має на увазі наявність двох ефектів – масштабу від акумулювання ресурсів та взаємопов'язаності накопичувачів ресурсів. Перший пов'язаний з тим, що накопичення певного виду ресурсів зумовлює збільшення швидкості його подальшого акумулювання.

Сутність другого із зазначених ефектів полягає у можливості підприємства збільшувати запас певного ресурсу одночасно із зростанням обсягів інших ресурсів. Оскільки величина ресурсного потенціалу аграрного підприємства безпосередньо пов'язана з усіма видами наявних у нього ресурсів, розширення того чи іншого ресурсу у взаємозв'язку з іншими дозволить реалізувати цілі підприємства. Однак найчастіше це неможливо без зменшення споживання інших видів ресурсів.

На цьому ґрунтується постулат про стратегічну залежність становища підприємства в ринковому просторі від його внутрішнього стану, що характеризується, перш за все, параметрами наявних ресурсів. Тому для створення найефективнішої комбінації наявних у сільськогосподарського підприємства ресурсів необхідно ефективно керувати процесом створення, оновлення, розвитку та використання ресурсного потенціалу

Ресурсний потенціал – це не лише ресурси, а й прихована в них можливість цілеспрямованого розвитку підприємства. Реалізація можливостей ресурсного потенціалу виявляється у результатах діяльності організації. Оскільки кількість ресурсів обмежена, і одні й самі ресурси можна використовувати по-різному, необхідне ефективне управління ними. Всі ресурси підприємства знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності, і збалансоване оптимальне співвідношення між ними відкриває можливість для створення господарської системи, що відрізняється максимальною продуктивністю.

Стійкість і стабільність економіки, її галузей, комплексів та окремих підприємств, у тому числі й сільськогосподарських, може бути до-

сягнута лише за комплексного використання факторів виробництва – ресурсів, наявність та поєднання яких грають визначальну роль формуванні рівня економічного розвитку. Таким чином, ефективність роботи підприємств залежить від обліку впливу головних факторів сільськогосподарського виробництва: праці, землі та капіталу при прагненні до збалансованості у використанні ресурсного потенціалу.

На сьогоднішній день не існує достатньо розробленого методичного інструментарію, а також єдиної системи показників, що враховують рівень наявності та ступінь ефективності використання ресурсного потенціалу, загальноприйнятого методологічного підходу для його оцінки. Вибір методу залежить від цілей та завдань дослідження, рівня, на якому проводиться аналіз та оцінка, підходу до розуміння сутності та змісту формування, розвитку та відтворення ресурсного потенціалу.

Ресурсний потенціал сільського господарства слід розглядати як економіко-соціальну категорію, змістом якої є продуктивні сили, що знаходяться в органічній єдності та постійній взаємодії між собою.

На рис. 1 приведено систематизацію суб'єктів аграрного бізнесу по наявності та ступеню ефективності використання ресурсного потенціалу.

Сільське господарство в умовах ринку через свою специфіку не може успішно брати участь у міжгалузевій конкуренції, що зумовлює необхідність ефективного регулювання з боку держави. Підтримка потрібна не тільки ефективно працюючим організаціям, що адаптувалися до ринкових умов, а й слабким, які з її допомогою зможуть домогтися виходу із кризової ситуації, підвищити ефективність виробництва та тим самим забезпечити гарантовано ефективне використання коштів, що виділяються. Тобто через обмеженість бюджетних коштів має працювати принцип ефективного виділення.

На першому етапі формується система кількісних показників з метою оцінки наявності ресурсів суб'єктів аграрного бізнесу. При виборі показників необхідно враховувати не лише кількісну складову, а й якісну, що відбиває ефективність використання окремих видів ресурсів, забезпеченість цими видами ресурсів. Вважаємо, що не варто перенасичувати оцінку великою кількістю показників у межах кожної

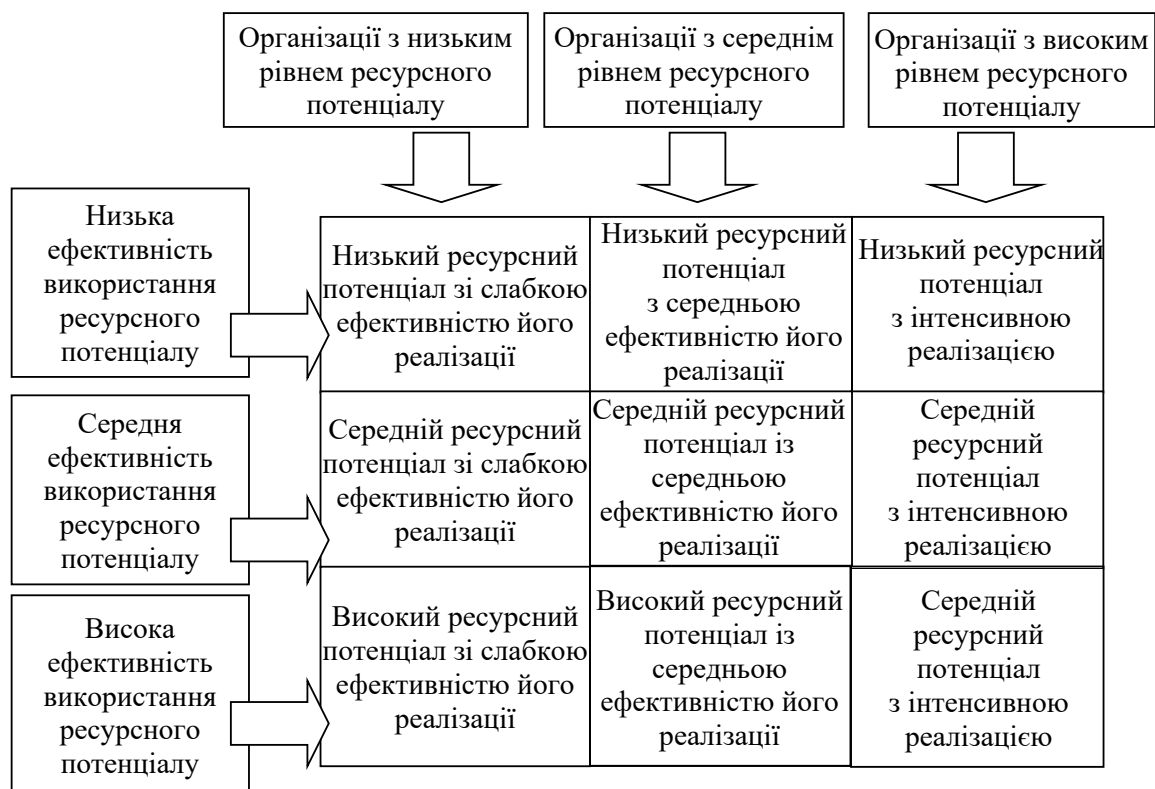


Рис. 1. Систематизація суб'єктів аграрного бізнесу по наявності та ступеню ефективності використання ресурсного потенціалу

Джерело: розроблено автором

складової ресурсного потенціалу, тому виокремимо по чотири результативні показники ефективності використання.

1. Показники ефективності використання потенціалу основних фондів: рівень зношеності основних фондів, фондомісткість, фондівдача, рентабельність фондів.

2. Показники ефективності використання потенціалу матеріальних ресурсів: коефіцієнт використання матеріалів, матеріалівдача, матеріаломісткість, прибуток на одиницю матеріальних витрат.

3. Показники ефективності використання потенціалу трудових ресурсів: коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт випередження продуктивності праці над заробітною платою, середньорічна продуктивність праці, прибуток на одного працівника.

4. Показники ефективності використання потенціалу фінансових ресурсів: коефіцієнт покриття (коефіцієнт загальної ліквідності), коефіцієнт автономії, коефіцієнт обіговості активів, рентабельність активів (капіталу).

5. Показники ефективності використання інформаційного потенціалу.

На другому етапі розраховуються показники ефективності використання ресурсного потенціалу для всіх факторів виробництва. Для цього також необхідно скористатися груповим індексом ефективності ($I_{гр\ еф}$), що визначається як середньоарифметичне значення одиничних індексів ($i_{од\ еф}$) (формула (1)):

$$I_{гр\ еф} = \frac{\sum_{i=0}^n i_{од\ еф\ n}}{n}, \quad (1)$$

де n – число одиничних індексів рівня ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного сектора економіки.

І при розрахунку групового індексу рівня, і при розрахунку групового індексу ефективності використання ресурсного потенціалу одиничний індекс визначається за формулою (2):

$$i_{од\ еф} = \frac{i_{од\ еф\ j}}{i_{од\ еф}}, \quad (2)$$

де $i_{од\ еф\ j}$ – значення показника j -го підприємства;

$\overline{i_{од\ еф}}$ – середнє значення показника за сукупністю підприємств.

На третьому етапі на основі отриманого інтегрального індексу рівня та ефективності використання ресурсного потенціалу АПК виділимо групи підприємств. Вони групуються на сегменти виходячи з вертикальної та горизонтальної меж. Значення вертикальної межі (q_k) визначимо за формулою (3):

$$q_k = \frac{I_{\max k} + I_{\min k}}{2}, \quad (3)$$

де $I_{\max k}$ – максимальне значення інтегрального індексу рівня та ефективності використання ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу;

$I_{\min k}$ – мінімальне значення інтегрального індексу.

Схема функціонування суб'єктів аграрного бізнесу з високою ефективністю використання ресурсного потенціалу надана на рис. 2.

Слід зазначити, що ресурсний потенціал є синтетичним показником. Іншими словами,

окремо взяті якісні та кількісні розрахунки ефективності підприємства не інформативні та не дають можливості виробити план його розвитку на довгострокову перспективу. Лише облік усіх елементів ресурсного потенціалу у їх взаємозв'язку дозволить прорахувати всі доходи та ризики у короткостроковому та довгостроковому періодах. Цей підхід можливо застосувати як до агропромислового комплексу регіону, так і до окремо взятого підприємства.

Підвищення ступеня ефективності використання ресурсного потенціалу може здійснюватися у двох напрямках: підвищення рівня ресурсного потенціалу та підвищення ступеня ефективності використання потенційних можливостей.

Для підприємств із низькою ефективністю використання ресурсного потенціалу – технічне переоснащення, інтенсифікація виробництва, освоєння ресурсозберігаючих технологій, пошук шляхів підвищення рівня ресурсного потенціалу.



Рис. 2. Схема функціонування суб'єктів аграрного бізнесу з високою ефективністю використання ресурсного потенціалу

Джерело: розроблено автором

Для підприємств із середньою ефективністю використання ресурсного потенціалу – переорієнтація виробництва, пошук ланок в структурі ресурсного потенціалу що мінімізують розвиток, нарощування потенціалу за рахунок ефективного використання наявного ресурсного потенціалу.

Для підприємств з високою ефективністю використання ресурсного потенціалу – освоєння інноваційних технологій в сільському господарстві, диверсифікація виробництва, підвищення мотивації працівників шляхом оптимізації структури заробітної платні, оптимізація структури ресурсного потенціалу, можлива переорієнтація виробництва на нові види продукції, цілеспрямована технічне чи технологічне переоснащення.

Висновки. Для того, щоб підприємство успішно функціонувало, а його ресурси були максимально введені в обіг, необхідно особливу увагу приділити механізму управління. На дум-

ку дослідників, механізм управління ресурсним потенціалом підприємств агропромислового комплексу слід розпочинати з оцінки ресурсів (і задіяних у виробництві та потенційних). Важливим вектором управлінської політики має бути прогнозування короткострокових та довгострокових результатів діяльності підприємства, визначення оптимальних пропорцій задіяних та потенційних ресурсів.

З іншого боку, управлінський апарат є одним із структурних компонентів ресурсного потенціалу підприємства. Це ще раз свідчить про взаємозалежність його складових. На наш погляд, управлінський апарат виступає одним із провідних елементів ресурсного потенціалу підприємства агропромислового комплексу: від грамотно продуманих та своєчасно прийнятих управлінських рішень залежить та економічна рентабельність підприємства, і кадровий потенціал, та наявність чіткого плану розвитку з урахуванням всіх вигод та ризиків.

Список літератури:

1. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1 / ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. 2000. 864 с.
2. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. Посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 352 с.
3. Избембетова Ж.Д. Структура производственного потенциала предприятия. *Вісник Одеського державного університету*. 2005. № 12. С. 253–256.
4. Гречина І.В. Структура сукупного потенціалу економічної системи. Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. С. 185–187.
5. Андрушків Б., Мельник Л. Шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства (дослідницькі аспекти). *Формування ринкової економіки в Україні*. 2012. Вип. 27. С. 3–7.
6. Оптимізація структури ресурсного потенціалу підприємства та шляхи її підвищення. URL: http://eworks.com.ua/work/1932_Optimizaciya_stryktury_resyrsnogo_potencialy_pidpriemstva_ta_shlyahi_ii_pidvishen_pua.html (дата звернення: 19.09.2022).
7. Кука І.Н. Повышение эффективности управления аграрным предприятием путем использования математических моделей и современных информационных технологий. *Бізнес Інформ*. 2012. № 4. С. 120–122.
8. Степаненко С.В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10039> (дата звернення: 19.09.2022).

References:

1. Mochernyi S.V. (ed.) (2000). *Ekonomiczna entsyklopediia: u 3-kh t.* [Economic encyclopedia: in 3 vols]. Kyiv: Vydavnychi tsentr «Akademiia», 864 p.
2. Krasnokutska N.S. (2005) *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka: navch. Posibnyk.* [Enterprise potential: formation and assessment: education. Manual]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 352 p.
3. Izbembetova Zh.D. (2005) *Struktura proizvodstvennogo potentsiala predpriatiya* [The structure of the production potential of the enterprise]. *Visnik Odes'kogo derzhavnogo universitetu*, no. 12, pp. 253–256.
4. Hrechyna I.V. (2011) *Struktura sukupnoho potentsialu ekonomichnoi systemy* [The structure of the aggregate potential of the economic system]. *Proceedings of the Ukraine: Skhid-Zakhid – problemy staloho rozvytku: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Donetsk: DonNUET, pp. 185–187.
5. Andrushkiv B., Melnyk L. (2012) *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia resursnoho potentsialu pidpriemstva (doslidnytski aspekty)* [Ways of increasing the efficiency of the use of the enterprise's resource potential (research aspects)]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, Issue 27, pp. 3–7.
6. *Optymizatsiia struktury resursnoho potentsialu pidpriemstva ta shliakhy yii pidvyshchennia* [Ways of increasing the efficiency of the use of the enterprise's resource potential (research aspects)]. Available at: <http://eworks.com.ua/>

work/1932_Optimizaciya_stryktyri_resyrsnogo_potencialy_pidpriemstva_ta_shlyahi_ii_pidvishennya.html (accessed 19 September 2022).

7. Kuksa I.N. (2012) Povyshenie effektivnosti upravleniya agrarnym predpriyatiem putem ispol'zovaniya matematicheskikh modeley i sovremennykh informatsionnykh tekhnologiy [Increasing the efficiency of agricultural enterprise management by using mathematical models and modern information technologies]. *Biznes Inform*, no. 4, pp. 120–122.

8. Stepanenko S. (2022) Resursnyy potentsial ahrarnykh pidpryyemstv: elementy ta osoblyvosti yikh poyednannya v suchasnykh umovakh [Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy] (electronic journal), no. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10039> (accessed 12 September 2022).